

Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938

Část 4. – Snahy o vydání památkového zákona

Petr ŠTONCNER

„Žádný příkaz, žádný zákon, žádný trest a byť nejlépe a nejostřeji byl k veřejnosti pronešen, nepomůže ochránit ani stébla trávy v pažitě, není-li především v lidech samých oněch citů, jež působí, že člověk v úctě zastaví svou hrabivost a své osobní zájmy u pomníků minulosti.“ Josef Švehla, Ochrana památek 1924

Po vzniku samostatného Československa navázaly snahy o vydání památkového zákona na iniciativy z druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Možnosti zákonné úpravy byly postupně projednávány jak na úrovni zemského, tak i říšského sněmu.¹ Bylo to v době, kdy řada evropských zemí již podobná zákonná opatření přijala nebo připravovala.²

Jedním z prvních pokusů v českých zemích v této oblasti byl oběžník zemského správního výboru okresním výborům z roku 1868, koncipovaný hrabětem Františkem Thunem, který však měl charakter pouhého doporučení. Velkou iniciativu k prosazení památkového zákona začala po svém založení v roce 1888 vyvíjet Společnost přátel starožitností českých, a to zejména prostřednictvím poslance říšského a zemského sněmu Karla Adámka. Zde také začalo úsilí o prosazení samostatného zemského památkového zákona. Několikaletá snaha byla v roce 1894 završena usnesením zemského sněmu o zřízení archeologické komise při zemském výboru. I když se zemský výbor z podnětu Archeologické komise České akademie nakonec přiklonil k variantě zemského zákona, pokus o jeho poslední projednání v roce 1911 neprošel.

Na podobě jednotného říšského památkového zákona pro Předlitavsko se započalo pracovat až koncem 90. let 19. století a poté intenzivněji v souvislosti se změnou stanov vídeňské Ústřední komise z roku 1899, kde byly v § 1 tyto přípravy přímo zakotveny. Dlouholetý prezident Ústřední komise baron Josef Alexandr von Helfert předložil návrh zákona na říšské radě postupně v letech 1898, 1902 a naposledy v roce 1908. Tato osnova zákona však vzbudila velký odpor jak z důvodů centralizačních, tak především z obavy z přílišného zasahování do soukromého vlastnictví. Helfertův návrh zákona a ani protinávrh polského politika Pinińského nakonec v panské sněmovně neprošly. Posledním pokusem byla tzv. Latourova³ předloha zákona z roku 1911, která vycházela z obou předchozích návrhů. I ta však byla po úpravách v roce 1912 zamítnuta. Do diskusí v souvislosti s předkládanými návrhy zákona se z české strany intenzivně zapojil vedle řady odborných institucí a spolků i poslanec zemského sněmu dr. Luboš Jeřábek, pozdější zemský konzervátor a po převratu přednosta Státního památkového úřadu pro Čechy v Praze.

Úvahy o vydání památkového zákona byly bezprostředně po vzniku samostatného státu jednou z neaktuálnějších priorit nově se tvořícího systému památkové péče. Nový stát na sebe po převratu převzal zákonem č. 11 Sb. z 28. října 1918 veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení. Rakousko však do roku 1918 žádný samostatný a ucelený památkový zákon nevydalo, a tak nebylo jako v jiných případech na co navázat. Ministerstvo školství a národní osvěty (dále jen MŠNO) na sebe vztáhlo kompetence, které měla podle panovníkem schválených stanov bývalá Ústřední komise pro zachování památek, její protektor a Státní památkový úřad.⁴ Slovensko a Podkarpatská Rus na tom byly v tomto ohledu relativně lépe, protože měly k dispozici uherský zákon z roku 1881. Jak ovšem ukázala pozdější praxe, ani on se nestal pro slovenské památky záchranou.⁵

Je však pozoruhodné, že přes tento neuspokojivý legislativní stav v oblasti ochrany památek začaly soustavné práce na osnově zákona až v roce 1928. Zvláště výrazná je tato desetiletá časová propast v kontrastu s rychlostí vypracování zákona proti vývozu památek, vydaného Národním výborem československým 29. října 1918.⁶ V novém spolkovém státě Rakousku, se kterým nás spojovaly zmíněné neúspěšné snahy o říšský zákon na ochranu památek, došlo k vydání památkového zákona roku 1923 a v Polsku dokonce již v roce 1918.

Z archivních dokumentů a dobové literatury vyplývá, že se po převratu o vzniku zákona uvažovalo a psalo jako o nutnosti, kterou je potřeba realizovat v nejbližších měsících. Žádné

Obr. 1. Baron Josef Alexander von Helfert (1820–1910). Rakouský historik, pedagog, politik, od roku 1863 až do své smrti prezident vídeňské Ústřední komise. Dědeček českého hudebního vědce Vladimíra Helferta a historika umění Jaroslava Helferta, v letech 1923–1948 ředitele Moravského zemského muzea. V letech 1898–1908 předložil tři návrhy říšského památkového zákona. (Foto http://home.tiscali.cz/portrety/g-il/helfert_j_a.htm)

¹ Podrobněji k těmto snahám například Karel SKLENÁŘ: *Z dějin péče o archeologické památky v českých zemích*, část 6., in: *Památky a příroda*, 1989, č. 3, s. 150–154; část 7., in: *Památky a příroda*, 1989, č. 7, s. 334–341; Petra ULBRICHOVÁ: *Právní ochrana kulturních památek v minulosti*, in: *Památky a příroda*, 1981, č. 6, s. 278–184.

² Řecko 1834, Prusko 1844, 1853 a 1907, Turecko 1875, Uhry 1881, Anglie 1882, Francie 1887, Bulharsko 1889, Rumunsko 1892, Portugalsko 1901, Itálie 1902, Oldenbursko (Německo) 1911, Dánsko 1917, Polsko 1918, Rakousko 1923, Sasko 1934.

³ Název podle zpravodaje hraběte Vincence Latoura, místopředsedy Ústřední komise.

⁴ Podle výnosu ministerstva kultury a výchovy z 2. 7. 1911 (č. 153 ř. z.), pozměněného výnosy téhož ministerstva z roku 1914, č. 37 ř. z., z 12. 4. 1916, č. 110 ř. z.

⁵ „...víceméně zůstal zákonem na papíře a neprojevil se jako účinný prostředek ochrany památek. Právě v oblasti práva dříve uherského byly získány velmi cenné zkušenosti, že ochrana památek založená na principu nexu, je daleko účinnější a vydatnější a pro stát i lacinější než ochrana vybudovaná na zásadách odpovídajících zák. čl. XXXIX/1881.“ Osnova zákona o památkách. Důvodová zpráva, 1934, s. 22.

⁶ Nařízení Národního výboru československého č. 13 Sb. z. a n. ze dne 29. 10. 1918 „o ochraně a zákazu vývozu uměleckých památek“.

Obr. 2. Jan Emler (1877–1951). Ředitel Národní a univerzitní knihovny, dlouholetý člen domácí rady Klubu Za starou Prahu a v roce 1933 jeho předseda. Podle odkazu z literatury (viz pozn. 8) byl v polovině 20. let zřejmě autorem prvního základního nástinu všeobecného zákona o památkách. (Reprofoto Za Starou Prahu 21, 1938, č. 3, s. 26)

Obr. 3. Zdeněk Wirth (1878–1961). Historik umění, v letech 1918–1938 zastával významnou funkci na Ministerstvu školství a národní osvěty ve funkci přednosty osvětového odboru. V roce 1930 se ujal hlavní redakce připravované osnovy zákona. (Foto archiv Klubu Za starou Prahu)

závažnější práce na jeho uskutečnění však vykonány nebyly. Jako příklad jedné z mála zaznamenaných aktivit v této oblasti bychom mohli citovat z odpovědi MŠNO Archeologické komise z 20. května 1919 na její dotaz k přípravám památkového zákona: „Ministerstvo připravuje na podzimní zasedání Národního shromáždění osnovu zákona na ochranu památek všeho druhu (přírodních, prehistorických, historických, uměleckých a lidových) v Republice československé. Tato osnova bude sice ještě před ústavním projednáváním předložena k dobrozdání všem odborným korporacím a jednotlivcům, ale ministerstvo chce již při sestavování předpokladů pro osnovu znáti zásady odborné veřejnosti a přání vzhledem k obsahu památkového zákona. Proto ministerstvo žádá, aby mu byly do 15. června 1919 zaslány stručně formulované Vaše názory a požadavky o:

1. všeobecných zásadách;
2. památkách ve veřejném majetku;
3. památkách v soukromém majetku;
4. ochraně rázu měst;
5. výkopech a nálezech;
6. sbírkách veřejných a soukromých;
7. obchodu starožitnostmi.

Těchto pokynů a přání bude užito při sestavování osnovy v míře pokud možno největší, aby již od počátku se osnova opírala o názory odborné veřejnosti.⁷

Žádný zákon však důsledně připravován nebyl a tato víceméně náhodná zmínka o snaze vytvořit jeho jakousi osnovu dosvědčuje spíše ujasňování si základních představ o samotném obsahu zákona než výraznější koncepční práce na jeho přípravě. Také krátké termíny odevzdání návrhů, které jsou v tomto dopisu zmiňovány, spadají do rámce počátečních ideálních přestav o možnosti rychlého uspořádání památkových poměrů v nově vzniklé republice. Potvrdila to nejen následná odpověď Archeologické komise, která se pro časovou omezenost nemohla vyjádřit, ale i několikaleté diskuse a dohadování se o podobě zákona v průběhu 30. let.

Jak vyplývá z literatury,⁸ MŠNO jistou aktivitu v této oblasti přece jen vyvinulo. V roce 1922 pověřilo Dr. J. Sv. Procházku vypracováním osnovy všeobecného zákona na ochranu památek, který byl dílem Dr. Jana Emlera. Tento prvotní počín se stal podkladem pro následné zpracování osnovy zákona ministerským radou Dr. Janem Dvořákem.⁹ Zajímavá z hlediska právních opatření ochrany památek je i skutečnost, že dlouho nebyl vypracován úplný přehled právních dokumentů převzatých po roce 1918, které se ve svých ustanoveních vztahovaly k ochraně památek. Zcela zarážející je v uvedených souvislostech fakt, že teprve v roce 1930 žádalo MŠNO prostřednictvím Československé historické komise ve Vídni, aby mu bylo opatřeno znění některých výnosů rakouských centrálních úřadů před rokem 1918 v ochraně památek a souvisejících spisů významných pro ochranu památek.¹⁰ Výjimkou bylo Slovensko, které přehled platných zákonů vydalo již počátkem 20. let.¹¹

S konkrétními pracemi na osnově zákona se započalo pravděpodobně až roku 1928. Tehdejší přednosta 1. oddělení 5. odboru MŠNO (ochrana památek) Jan Dvořák po prostudování evropského zákonodárství sestavil podle vlastní představy první návrh osnovy zákona. Pokračovatelem v této práci se stal přednosta osvětového odboru ministerstva Zdeněk

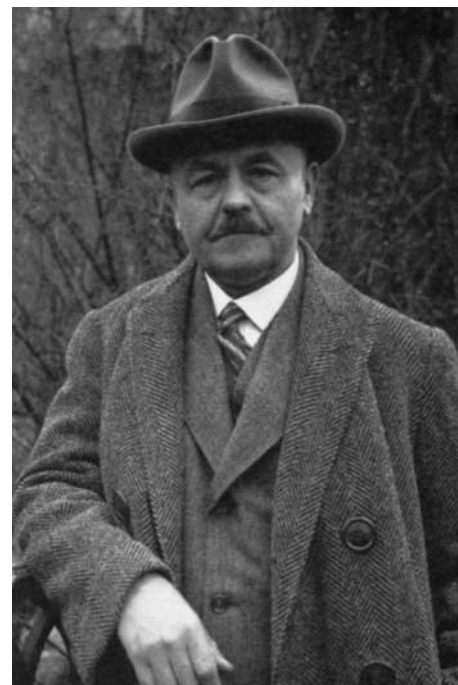
⁷ Archiv AV ČR. Archeologická komise, kart. 249, č. 2151, 1919.

⁸ Rudolf MAXIMOVIČ: Příspěvek k dějinám ochrany přírody, in: Zprávy památkové péče 6, 1942, č. 7–8, s. 93–104.

⁹ Jan Dvořák (1877–1938), právník, dlouholetý zaměstnanec MŠNO. V roce 1923 na ministerstvu převzal po Zdeňku Wirthovi oddělení pro ochranu památek, muzejnictví a archivnictví. Autor většiny textu o památkách v Příručce školské a osvětové správy z roku 1934, člen domácí rady a místopředseda Klubu Za starou Prahu.

¹⁰ NA (SÚA), MŠ, kart. 3128, č. 138319, 1930.

¹¹ *Zákony a nariadenia na ochranu pamiatok historických, pravekých a prírodných na Slovensku*. Obežník 1. Štátného referátu na ochranu pamiatok na Slovensku, 3. vydání, Bratislava 1924.

Wirth, kterému byl návrh postoupen. Zpracování této osnovy s příbráním vlastního poznámkového materiálu provedl Wirth v roce 1930, kdy bylo učiněno celkem pět redakcí textu. Za nejvýznamnějšího spolupracovníka označil vrchního magistrátního radu Rudolfa Hlubinku,¹² který byl při svých dlouholetých úředních zkušenostech stálým korektorem jeho ideových návrhů. Dále se v detailech na návrhu osnovy zákona podíleli vrchní finanční rada J. Lozonovský, prof. Dr. Kavina, Dr. Kodym a Dr. K. Guth.

Osnova byla hotova koncem března 1931, kdy byla dána na přezkoumání 1. oddělení 5. odboru MŠNO (Dvořák, Morávek, Maximovič). V květnu byla vytištěna a rozeslána k informacím a k vyjádření omezenému počtu odborných organizací, spolků a jednotlivců. MŠNO žádalo o náležitost odpovědí a utajení celé akce.

Široké spektrum dotázaných ovlivnilo i různorodost reakcí, které MŠNO obdrželo.¹³ A to od naprostého souhlasu až po připomínky zcela zásadní, například:

– Technické muzeum považovalo návrh za dobrý, ale požadovalo ujasnit pojem památky.

– Numismatická společnost napadla pasáže o vyvlastnění: „Celý zákon budí odůvodněný dojem, že stát zamýšlí sáhnouti po soukromém majetku svých občanů.“ (Zde se odrážely zejména obavy o sbírky.) Hlavní nedostatek viděla rovněž ve významu a pojmu památky.

– Klub Za starou Prahu souhlasil v podstatě s celou osnovou. To však nepřekvapí, když si uvědomíme, že řada autorů osnovy zákona byla v té době členy domácí rady Klubu, a to včetně Wirtha, Emlera, Hlubinky, Gutha i Dvořáka. Návrh osnovy zákona se tak ne náhodou přesně trefil do jeho představ. Dokládá to však i významné postavení, jaké měly v tomto období občanské aktivity, a s určitou nadsázkou bychom mohli říci, že se jednalo o „památkový zákon Klubu Za starou Prahu“.

– Státní památkový úřad v Praze uvítal návrh, protože pozoroval, „...jak ve stále větším počtu případů se jeho činnost setkává s neúspěchem, a to od té doby, kdy si veřejnost uvědomila a přesvědčila o tom, že státní organizace ochrany památek není podložena zákonem“. Ve vztahu k osnově zákona upozorňoval na zasahování do soukromého práva, což by mohla být překážka uzákonění.

– Státní regulační komise upozorňovala na nejasnost definice památky a také na to, že navržená osnova není v souladu s osnovou stavebního řádu.

Shrnutím názorů a připomínek můžeme problémové okruhy zúžit především na dva základní body. Byla to jednak obava o zasahování do soukromého majetku a jednak neujasněnost v definici pojmu a významu památky.¹⁴ Ta byla definována buď jako movitý či nemovitý předmět vytvořený lidskou rukou nebo přírodou, nebo jako pomyslný výtvar lidského ducha. K tomu se vyslovil například i další z oslovených, Vincenc Kramář: „Níže podepsaný doznává, že neví, které pomyslné výtvar lidského ducha spadají v okruh památkové péče a ochrany přírody.“

Osnova zákona pak byla na základě připomínek upravována do konečné podoby. Opět zde však došlo k velkému časovému prodloužení. Důvodová zpráva zákona se zpracovávala ještě koncem roku 1933, kdy Václav Wagner sepsal návrh památkového zákonodárství v cizině, který se měl stát její součástí.¹⁵ Definitivně je osnova zákona spolu s důvodovou zprávou hotova a MŠNO schválena až v červnu 1934 a v září odevzdána do meziministerského připomínkového řízení.¹⁶

Zákon v této redakci, tak jak je dochován ve své tištěné podobě, obsahoval 73 paragrafů. Po úvodním ustanovení (hlava I. § 1.–4.) a části nazvané Jak se vedou památky v patrnosti (hlava II. § 5.–10.) následoval obsáhlejší oddíl Péče o památky (hlava III. § 11.–18.). Dalším pak byla choulostivá a problematická pasáž O vyvlastňování, které zákon věnoval poměrně velkou pozornost (hlava IV. § 19.–29.). Jednoznačně nejrozsáhlejší byla část věnovaná archeologii s názvem Vykopávky (hlava V. § 37.–47.). Následovaly části O jinakém nálezu památek (hlava VI.), dále Vývoz památek (hlava VII.), Úřady a řízení (hlava VIII.), Daňové úlevy (hlava IX.), Trestní ustanovení (hlava X.), Různá ustanovení (hlava XI.) a Závěrečná ustanovení (hlava XII.).

Tak jako v předchozím projednávání narazilo MŠNO však opět na problém nedodržení termínu odpovědí. Po krátké připomínkové lhůtě a jejím uplynutí žádná stanoviska nedošla a odpovědi musely být počátkem roku 1935 MŠNO urgovány. Připomínky všech ministerstev, s výjimkou ministerstva financí, které celou akci v podstatě bojkotovalo a připomínkového řízení se ani jednou nezúčastnilo, byly shrnuty a projednány na meziministerské poradě 16. ledna 1936 na MŠNO v okruhu těchto problémů:

1. Ministerstvo vnitra (dále jen MV) vzneslo požadavek na zrušení samostatných památkových úřadů a jejich přidělení k zemským úřadům. Zdůvodněním byla úspornost státní správy

Obr. 4. Rudolf Hlubinka (1878–1951). Právník, přednosta stavebního referátu pražského magistrátu, dlouholetý tajemník Památkového sboru hlavního města Prahy a domácí rady Klubu Za starou Prahu. Na počátku 30. let úzce spolupracoval se Zdeňkem Wirthem na přípravě osnovy zákona o památkách. (Reprofoto Za Starou Prahu 21, 1938, č. 5–6, s. 45)

12 R. Hlubinka (1878–1951) působil jako stavební referent obce pražské, byl výrazně činný v Památkovém sboru hlavního města Prahy, Klubu Za starou Prahu a podílel se ve velké míře na vypracování nového stavebního řádu.

13 NA (SÚA), MŠ, kart. 3128, č. 80168, 1931.

14 Širší definice pojmu a kulturního významu památky uvedena v O. PLACHT, F. HAVELKA: *Příručka školské a osvětové správy*, s. 1612–1613, Praha 1934. „Památka je buď movitý či nemovitý předmět (nebo také skupina či soubor takových předmětů), vytvořený lidskou rukou nebo přírodou, buď pomyslný výtvar lidského ducha, pokud tyto předměty či výtvar mají význam dějinný, umělecký, vědecký nebo kulturní vůbec a pokud je jejich zachování ve veřejném zájmu. Ovšem lze pod pojem památka zahrnout i celé nějaké území, které má tyto charakteristické známky (lokality, území chráněné).“

Je tedy památkou právě tak starý rukopis, prvotisk, kniha, kostel, hrad, zámek, zřícenina, lidová stavba, palác, radnice, městský dům, hradby městské, popelnice, kamenný mlát, mince, bronzový předmět prehistorický, hradiště, jeskyně krasová, starý význačný strom, prales, přírodní útvar, jako píseň lidová, pověra, zařikávkadlo, starý zvyk, kroj atd., jen když má dějinný, umělecký, vědecký či kulturní význam a zasluhuje proto ochrany a zabezpečení v zájmu veřejném. ...Je nutno dívat se na památky z hlediska jejich velkého významu kulturního a jejich nenahraditelnosti, čímž právě se památka stává předmětem veřejného zájmu. A z hlediska tohoto zájmu je také dána povinnost k záchraně památek.“

15 NA (SÚA), MŠ, kart. 3128, č. 132187, 1933.

16 V literatuře se používá u této osnovy zákona název „Palečkova“ podle ministerského rady MŠNO Dr. Palečka, který byl autorem její konečné redakce.

vy. Tento požadavek, který byl v naprostém rozporu s osnovou zákona a záměrem MŠNO, byl odložen na samostatné jednání.

2. Většina účastníků žádala definici památky, kterou MŠNO vypustilo z původní osnovy po rozpačité reakci zúčastněných odborníků v předchozím neoficiálním jednání. V § 1. zůstalo pouze strohé konstatování, že památky jsou pod zvláštní ochranou státu. Vysvětlení této absence můžeme najít v důvodové zprávě navrhovaného zákona: „...takováto definice konec konců stále zůstává jen předpisem a nikoliv vědeckým výkladem pojmu, který se přirozeně časem mění a o němž ani v současné době nemusí být jednotnosti... Nezbyvá tedy, než se především soustředit na památky značné vědecké a umělecké hodnoty.“¹⁷ Po předložení původní definice památky byla jednomyslně schválena definice nová, která z ní v podstatě vycházela: „Památkou je výtvar bud' přírody, lidské ruky nebo pomyslný výtvar lidského ducha, pokud tyto předměty či výtvar mají význam dějinný, umělecký nebo vůbec kulturní a pokud jejich zachování je ve veřejném zájmu; památkou se také rozumí skupina či soubor takových výtvarů.“

3. Byla učiněna dohoda o názvu zákona – „o památkách“.

4. Žádosti MV, aby písemné památky byly vyňaty ze zákona, bylo vyhověno. Naproti tomu žádost ministerstva zemědělství, aby z osnovy zákona byla vyňata ochrana památek přírodních, byla zamítnuta.

5. Otázky spojené s církevními památkami byly přesunuty na další jednání.

Nevyjasněna zůstala i řada dílčích formálních připomínek, které se MŠNO rozhodlo dále projednávat samostatně s jednotlivými ministerstvy.

Porada, která se měla zabývat dvěma odloženými body z předchozího jednání, se konala 12. února 1936, tentokrát již jen za účasti MV a ministerstva unifikací.¹⁸ Dohody však nebylo dosaženo ani v jedné z předložených otázek. Zvláště v otázce samostatnosti státních památkových úřadů, která se stala hlavním bodem sporu, byly názory značně vyhraněné. MŠNO zdůrazňovalo, že státní památkové úřady vznikly historickým vývojem, a nejsou to tedy jenom památkové úřady, ale i vědecké ústavy, proto jim také přísluší právo rozhodovat, co je památka a jak s ní naložit.¹⁹ Zástupci MŠNO na závěr jednání konstatovali, že další práce na památkovém zákonu je nemožná, vzhledem k požadavku MV, který podporovalo i ministerstvo unifikací.

Obrat v této otázce nastal poté, kdy MV svým přípisem z 8. října 1936 pro přetíženost zemských úřadů upustilo od původního požadavku a projevilo v zásadě souhlas s organizací zvláštních památkových úřadů v souladu s původním návrhem.²⁰

MŠNO tak mohlo již o měsíc později rozeslat přepracovanou osnovu zákona podle meziministerského připomínkového řízení. Jeho výsledky, které byly součástí této upravené osnovy, se dají shrnout do několika bodů:

1. Zásahy do oblasti vlastnických práv – památková péče bez nich není možná. V osnově zákona se proto navrhuje, aby byly tyto zásahy omezeny na nejmenší možnou míru a újmou z nich se nahrazovaly z veřejných prostředků nebo daňovými úlevami.

2. Definice památky – dohodnuté znění bylo zařazeno do přepracované osnovy.

3. Organizace státních památkových úřadů – podle dohody s MV, které s ní vyslovilo souhlas, zůstalo původní znění.

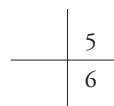
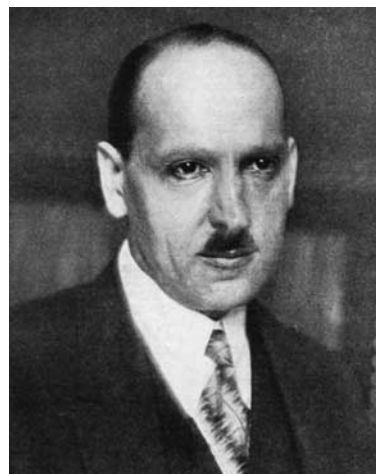
4. Církevní památky – památky sloužící k bohoslužebným účelům byly vyňaty (§ 19). Dále bylo zdůrazněno, že opatření nevybočuje z dosavadních norem a praxe, která byla v této věci vyvinuta.

5. Památky písemné byly vyjmuty a přenechány zvláštnímu zákonu, který se připravoval.

6. Název zákona – MŠNO setrvalo na původním názvu zákona „o památkách“, který považovalo za širší a výstižnější než „ochrana památek“.

Přestože nové připomínky k upravené osnově zákona byly požadovány do tří týdnů, došly většinou až v dubnu 1937. Ale ani tato přepracovaná verze osnovy se nesetkala s příznivým ohlasem. Ministerstva k ní vyslovila buď zcela nové připomínky nebo upozornila, že předcházející výhrady nebyly plně uspokojeny. Jedinou výjimkou bylo ministerstvo zahraničí, které vyslovilo s touto verzí svůj souhlas.

Spornými body byly většinou již dříve projednávané záležitosti, jako definice památky, přestože dohoda o ní již byla učiněna na meziministerském řízení 16. ledna 1936, ustanovení o vyvlastnění, o vykopávkách a další. Nezbyvalo tedy, než celý proces, který už trval více než jeden rok, znovu opakovat. MŠNO znovu zasáhlo do textu osnovy zákona. Jeho upravenou podobu zaslalo již potřetí 2. července 1938 opět stejným adresátům.²¹

Obr. 5. Karel Guth (1883–1944). Historik umění, archeolog. Na počátku 30. let se podílel spolu s dalšími odborníky na Wirthově redakci osnovy zákona. Jako významný archeolog měl nepochybně rozhodující vliv na pasáže věnované vykopávkám a nálezům. (Reprofoto *Za Starou Prahu* 22, 1947, č. 10, s. 108)

Obr. 6. Jan Morávek (1887–1960). Historik, archivář, blízký spolupracovník Zdeňka Wirtha. Od roku 1920 působil jako vedoucí Archivu Pražského hradu (do roku 1948), od roku 1935 předsedou Čs. archivní společnosti. Jako dlouholetý pracovník archivního oddělení Ministerstva školství a národní osvěty (1920–1960) se podílel počátkem 30. let na redakci osnovy zákona. (Foto <http://old.hrad.cz/castle/archiv/moravek.html>)

¹⁷ NA (SÚA), MŠ, kart. 3128, č. 5934, 1936.

¹⁸ NA (SÚA), MŠ, kart. 3128, č. 2417, 1936.

¹⁹ Vzniku a vývoji státních památkových úřadů byly věnovány předcházející příspěvky autora tohoto článku in: *Zprávy památkové péče* 64, 2004, č. 5, s. 422–430; č. 6, s. 539–545.

²⁰ NA (SÚA), MŠ, kart. 3128, č. 137825, 1936.

²¹ NA (SÚA), MŠ, kart. 3128, č. 100678, 1938.

Vzhledem k vážné politické situaci, která si vyžadovala jiná bezodkladná řešení, se MŠNO již nových připomínek nedočkalo. Otázka památkového zákona tak byla v důsledku nepříznivého vývoje v zemi odsunuta na neurčito. K završení těchto snah došlo až po dalších dvaceti letech v roce 1958.

Pokud bychom měli celý tento neukončený proces snahy o vydání památkového zákona nějak shrnout, zaujme několik rozhodujících momentů. Poněkud zvláštní je již dlouhé oddalování přípravných prací. Podle řady ujišťování ze strany MŠNO je jasné, že se se zákonem jako s akutní potřebou počítalo již od roku 1918. Ukazuje se, že zde existovala jakási počáteční nevyjasněnost představ a nevykrytalizovaný předchozí vývoj, kterým se celý proces znesnadňoval a zpomaloval. V prvních letech po vzniku republiky navíc existovaly jistě i naléhavější problémy, které bylo nutno řešit okamžitě. Svoji roli mohl sehrát také neustálý nedostatek kvalifikovaných odborníků.²²

V praxi byla ochrana památek opřena o převzatá rakouská a uherská nařízení a po roce 1918 byla legislativa v této oblasti doplňována a pozměňována řadou zvláštních nařízení v jednotlivých resortech.²³ Ochrana památek, opřena dále o určitou tradici, autoritu významných osobností a podporována řadou dobrovolných institucí, tak nepostrádala jisté minimální právní zabezpečení. To vše pak umožňovalo činnost památkových úřadů (ačkoli omezenou) bez naléhavosti vydání nového památkového zákona. Na tomto podkladě vzniklá praxe se rovněž stala základem připravované zákonné úpravy. Potvrzuje to i úvodová zpráva zmiňované osnovy, která uvádí, že je v podstatě kodifikován současný stav.²⁴

V literatuře bývá jako hlavní a někdy i jediný důvod neschválení osnovy zákona uváděno jeho zasahování do soukromovlastnických vztahů.²⁵ Jak však z předcházejícího textu vyplývá, nebyl to důvod jediný. Velmi silný byl především odpor proti částem zákona vztahujícím se na církevní památky i proti samotné organizaci památkové péče. Jednotlivá ministerstva rovněž neústupně prosazovala různé dílčí zájmy podle svých resortů.

Z celého projednávání však lze také zaznamenat určitý nezájem zainteresovaných institucí v připomínkovém řízení, jehož vrcholem byla naprostá neúčast ministerstva financí. Požadované připomínky se pravidelně o několik měsíců opožďovaly a dodávány byly až po několikaletých urgencích. Základní definice a pojem památky jako nejčastější připomínky se i po předchozích dohodách stále stávaly předmětem neukončené diskuse. Je také velmi pravděpodobné, že počátečním oddálením vypracování zákona byla promarněna možnost jeho schválení.

Postupem času a s ohledem na dosavadní praxi a obtížnost prosazení nového zákona si odpovědné osoby rovněž uvědomovaly, že pouhá zákonná úprava nemusí být pro památky samospásná. Tento moment se například objevuje jak v úvodním citátu, tak i později v roce 1936 v instrukcích pro konzervátory Státního památkového úřadu v Praze: „Způsob však, jímž ochrana památek v demokratickém zřízení může dojít úspěchů, jest působení příklady a zvyšování obecné kulturní úrovně výchovou k respektování památek. K tomu lze dospět zase jen tím, že bude vykládán a obecnému názoru přibližován jejich význam a duchový obsah. Tato base je pro ochranu památek nejbezpečnější oporou a jest daleko mocnější než trestní sankce zákona. Státní památkový úřad prosí pp. konzervátory, aby svoji obětavou činnost budovali především na tomto základě.“²⁶ Tento výrok, který je projevem vyzrálého uvědomění si základních a nezbytných předpokladů zachování a ochrany památek, je i po téměř šedesáti letech stále aktuální a v některých směrech dnes možná ještě aktuálnější.

Nepříznivou roli sehrál pravděpodobně i záměr MŠNO pojmout nový zákon jako široce koncipovaný, zahrnující všechny druhy památek včetně přírodních. To s sebou však přinášelo i četná úskalí v názorové roztržiténosti představ a různorodosti všech zainteresovaných ministerstev, institucí a spolků.

Rozčarování z celého procesu projednávání a jeho výsledku výstižně charakterizuje i poněkud tragikomický výrok historika umění Karla Šourka z roku 1935: „Až se jednou bude dělat z tohoto hlediska bilance prvních dvaceti let republiky, až se bude vážit z tohoto hlediska uvědomělost, práce, píle a odpovědnost lidí, kterým bylo svěřeno rozhodovat v tomto úseku, nebudou to úvahy nejveselejší. I chaotická Čína má už zvláštní památkový zákon vydaný před několika lety, jen u nás pracuje se v památkářství na dluh.“²⁷

Pokračování bude věnováno problematice státních subvencí na ochranu památek.

22 Po celé sledované období jsou v archivní spisové dokumentaci zachovány žádosti a prosby MŠNO na ministerstvo financí o systematizování většího počtu úředníků a jejich lepšího platového zařazení. V roce 1925 například MŠNO přiznává, že „...nemá výběru mezi odborníky památkovými, jelikož jich není, a musí se snažiti, aby využilo každého jednotlivce, který má o tuto službu zájem a potřebné schopnosti a vzdělání“.

23 Pro památky stavební to byly zejména zákony o bytové péči a zabírání budov pro veřejné účely, zákony o pozemkové reformě, zákony daňové, zákony katastrální, předpisy církevní, předpisy o elektrickém vedení a předpisy stavebních řádů.

24 Osnova zákona „o památkách“, úvodová zpráva, 1934.

25 Například K. Sklenář, P. Ulbrichová, V. Vinter, Z. Wirth.

26 Zvláštní instrukce pro konzervátory SPÚ v Praze, č. 4358 z 29. 10. 1936, in: Zprávy památkové péče 1, 1937, č. 4, s. 13.

27 K. ŠOUREK: *Má dáti – dal*, in: Život 13, 1935, č. 45, s. 74–79.

Obr. 7, 8. *Rukopis osnovy zákona „o památkách“ (úvodová zpráva), jejíž čistopis byl vytištěn a rozeslán na připomínkové řízení v roce 1934. Rukopis laskavě zapůjčil PhDr. Vlastimil Vinter, CSc.*

Jednotná systematická úprava ochrany památek a toho, co s tím souvisí, stala se nesporně i v republice Československé nutností, neboť stát nás může se honositi velkým množstvím památek jak prehistorických, tak i historických, uměleckých a přírodních. Země ~~Moravsko-slovenská~~ ^{Moravsko-slovenská} proslula na příklad po celém světě bohatstvím svých památek prehistorických /Vestonice, jeskyně Pekárna a jiné/, stejně jako země Slovenská /jeskyně Domica, Jasov a jiné/. V oboru památek antických přicházejí v úvahu vykopávky v Podunají a v jihozápadní Moravě. Památky historické a umělecké jsou rozšířeny ve všech zemích Československé republiky; ~~ať již~~ jsou rázu profánního /světského/ ^{či} duchovního, a svými stářími sahají až do 9. století po Kristu /zachycují celý umělecký, kulturní a politický vývoj Evropy. Bohatství přírodních památek činí z Československa jeden z nejpřednějších států evropských. Počítají se třetihorními a glaciálními relikty nalézáme na území Československa ve všech oborech věd přírodních zjevy prvohadé důležitosti.

Osnování zákona o ochraně památek musilo vycházeti ze skutečnosti, že se tady neupravuje žádný statický stav, nýbrž že jde o věc živou, která jest v ustavičném zrodu a zániku a ve které hrají velikou roli vědecké názory, které časem se mění. V důsledku toho nejde při ochraně památek pouze o nějakou činnost schematickou, nýbrž o činnost, která musí býti v ustavičném úzkém styku a přizpůsobování se vědeckému a

etickému vývoji. Tomuto požadavku snaží se osnova vyhověti. Tak zejména upustila od legální definice pojmu památky se zřetelem k tomu, že taková definice konec konců stále zůstává jen předpisem a nikoli vědeckým výkladem pojmu, který se - jak výše naznačeno - přirozeně časem mění a o němž ani v současné době nemusí býti jednotnosti. V této souvislosti stojí za zmínku, co velmi pěkně vyslovil Krayer v právnické inaugurační disertaci „Denkmalschutz“ ^(Věstník 1918) /~~1920~~ / když praví: „..... dlužno říci, že dodnes není definice, která by mohla vyložit, co památka jest. Jest to vysvětlitelné: právník obyčejně vymezuje zjev, jenž má býti definován, pojem jasného obsahu. Ale to právě zde chybí a jest to nemožno, neboť ~~zároveň~~ ^{zároveň} jedná o otázky vkusu a jako se nedá definovati, co jest vkus, poněvadž jest to nejvnitřnější pocit každého člověka, tak nedá se též říci, co jest památka.“ Když bylo upuštěno od legální definice pojmu památky, bylo se zřetelem k tomu, že někdy může býti i ve ~~případě~~ ^{případě} tedy objektivně, sporné, zda o památku jde, a že také i v případě, kdy s hlediska vědy máme nesporně co činiti s památkou, nelze ~~u~~ mnoha osob často předpokládati, že subjektivně vědí, že o památku jde, zvláště v oboru přírodních památek, kde k jejich poznání je často potřeba hlubokých a důkladných vědomostí přírodovědeckých, nutno pamatovati při trestních sankcích na možnost ekvipokace nevědomostí ^(str. 153).

Nechává-li osnova pro určení, co památka jest, rozhodující slovo svobodné vědě, přece v jednom směru obsahuje jakýsi odklon k autoritativnímu řešení,

nedotýkajíc se však při tom jádra problému, nýbrž spíše jen jeho graduační stránky. Nemůže býti sporu, že účinná péče a dozor nad všemi památkami je holou nemožností, i kdyby byl po ruce sebe větší aparát správní. Nezbyvá tedy než se především soustřediti na památky značně vědecké a umělecké hodnoty. Každá památka, právě proto že jest památkou, má vědeckou nebo uměleckou hodnotu, ale tato hodnota je u různých památek různá a v celém jejich souboru velmi různá. Na ty památky tedy, které ~~nastupují~~ ^{nastupují} vědecké nebo umělecké hodnoty stojí vysoko, má se především soustřediti zvýšená péče a dozor a o tom, které to památky jsou, má býti od případu k případu rozhodnuto úřadem, tedy autoritativně. Samozřejmě že úřad při hodnocení památky bude vycházeti od názorů současné vědy, formálně ~~u~~ ^u bude tu konec konců rozhodujícím úřední výrok. Památky takto jako značně cenné kvalifikované dlužno vésti ve zvláštní patrnosti, aby účelu, ježž dotčené třídění má míti, mohlo býti dosaženo. Evidence má tu ~~sloužiti~~ ^{sloužiti} podklad v registrování dotčených památek, t. j. v zapsání jich do zvláštního rejstříku /srv. 8/ a v některých opatřeních týkajících se jejich přemístění a oběhu ^(11 a 12). Tak ovým způsobem rozpadnou se všechny památky právně ve dvě skupiny: v památky zapsané /scilicet do rejstříku památek/ a v památky ostatní /nezapsané do oněch rejstříků/, do kterýchžto skupin zapadnou všechny památky bez ohledu, ať je podle zásad vědy jakkoli vertikálně třídíme /památky hmotné, nemotné čili pomyslné, památky prehistorické, historické, přírodní, památky historického nebo estetického zájmu,

památky soukromé, veřejné, památky movité, nemovité, památky profánní, duchovní a t. p. / Tím, ale jen po výše uvedené kvalitatívni stránce dostáváme se tam, co výše vzpomenutý Krayer shledává za nejbezpečnější východisko z bludistě definic, když praví: „K závěru jest říci, že památkou de facto jest /snad „za památku de ~~facto~~ ^{facto}“ platí“ pozn./, co za takovou bylo výslovně prohlášeno. To se obyčejně děje zápisem do památkového seznamu.“

Ochrana památek vzhledem k jejich etickému a estetickému, a kulturnímu i hospodářskému významu jest nesporným a důležitým zájmem veřejným. Proto musí osnova podřizovati ve svých jednotlivých ustanoveních zájmy jednotlivců tomuto zájmu veřejnému a nemůže vyhnouti se zásahům do ~~právního práva i do jiných práv soukromých~~ ^{právního práva i do jiných práv soukromých}. Při tom však jest osnova pracována se snahou, aby tyto zásahy byly omezeny jen na míru ~~nejnutnější~~ ^{nejnutnější} a nejmenší, a i, pokud jde o střet památkového zájmu s jinými veřejnými zájmy, k čemuž v praxi dosti často přichází, nesnaží se prosazovati památkové zájmy za každou cenu, nýbrž nechává jim předcházeti nejen samozřejmé zájmy obrany státu, nýbrž i zájmy veřejného zdravotnictví bezpečnosti osob, majetku a zřejmě důležité zájmy národohospodářské (srv. 13, ~~část 21~~ ^{část 21}).

~~Ustanovení osnova se nejmenších zásahů do soukromého právního práva osnova nijakým způsobem neomezuje oběh památek uvnitř státu pouhou ohlašovací povinností, v některých případech nelze považovati za takové omezení - jen přirozené i po vsozu jiných států chránit, kusemky památkový fundus vzdáním vývozu památek na úřadní povolení.~~

